

## TURIZM XIZMATLARI EKSPORTIGA TA'SIR ETUVCHI IQTISODIY, INFRATUZILMAVIY VA INSTITUTSIONAL OMILLARNI KOMPLEKS BAHOLASH MEKANIZMLARINI ISHLAB CHIQISH

Qurbonova Malika Axmad qizi

i.f.f.d., dotsent v.b. Qarshi davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18276825>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada turizm xizmatlari eksportiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, infratuzilmaviy va institutsional omillar tizimli ravishda o'rganilgan. Tadqiqotda ushbu omillarni kompleks baholash mexanizmini ishlab chiqish masalalariga alohida e'tibor qaratilib, integral baholash yondashuvi taklif etilgan. Olingan natijalar mintaqaviy turizm xizmatlari eksportini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosa va amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** turizm xizmatlari, eksport salohiyati, iqtisodiy omillar, infratuzilma, institutsional muhit, kompleks baholash.

**Аннотация.** В данной статье системно исследуются экономические, инфраструктурные и институциональные факторы, влияющие на экспорт туристических услуг. Особое внимание уделено вопросам разработки механизма комплексной оценки указанных факторов, при этом предложен интегральный подход к оцениванию. Полученные результаты служат основой для формирования научно обоснованных выводов и практических рекомендаций по развитию экспорта туристических услуг региона.

**Ключевые слова:** туристические услуги, экспортный потенциал, экономические факторы, инфраструктура, институциональная среда, комплексная оценка.

**Annotation.** This article systematically examines the economic, infrastructural, and institutional factors affecting the export of tourism services. Particular attention is paid to the development of a comprehensive assessment mechanism for these factors, and an integral evaluation approach is proposed. The findings provide a basis for developing scientifically grounded conclusions and practical recommendations aimed at enhancing the export of regional tourism services.

**Keywords:** tourism services, export potential, economic factors, infrastructure, institutional environment, comprehensive assessment.

**Kirish.** Globallashuv sharoitida turizm xizmatlari eksporti mintaqalar iqtisodiy rivojlanishining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Turizm sohasining barqaror rivojlanishi nafaqat tabiiy va madaniy resurslarga, balki iqtisodiy sharoitlar, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi hamda institutsional muhit samaradorligiga ham bevosita bog'liq. Shu sababli, turizm xizmatlari eksportiga ta'sir etuvchi omillarni kompleks baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

**Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.** Turizm xizmatlari eksporti va unga ta'sir etuvchi omillar masalalari xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Xususan, Kotler va Keller [1] marketing omillarining xizmatlar eksportidagi rolini, bozor muhitiga moslashuv va raqobatbardoshlikni oshirish mexanizmlarini asoslab bergan. Buhalis [2] turizm infratuzilmasi va raqamli texnologiyalarning xizmatlar eksporti samaradorligiga ta'sirini o'rgangan. Institutsional omillarni baholash masalalarida OECD ekspertlari [3] normativ-huquqiy muhit, davlat siyosati va boshqaruv institutlarining turizm eksportini

rivojlantirishdagi ahamiyatini tahlil qilgan. Porter [4] esa raqobatbardoshlik nazariyasi asosida infratuzilma va institutsional omillarning hududiy rivojlanishga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

Mazkur yo'nalishda respublikamiz olimlaridan A. O'lmasov [5] xizmatlar sohasi va turizmning milliy iqtisodiyotdagi o'rnini, D.T. Yuldashev va O.M. Pardaeva [6] esa mintaqaviy turizmni rivojlantirishda iqtisodiy va institutsional omillarning ahamiyatini tadqiq etgan. Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarda ushbu omillarni yagona tizimda kompleks baholash mexanizmlarini ishlab chiqish masalalari yetarli darajada yoritilmagan.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Mazkur tadqiqotda mintaqa turizm xizmatlari eksportini o'rganishda tizimli va kompleks yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot jarayonida statistik, taqqoslama, analitik hamda iqtisodiy-matematik usullardan keng foydalanildi. Xususan, rasmiy statistik ma'lumotlar asosida turizm xizmatlari eksportining holati va dinamikasi tahlil qilindi, mintaqalar kesimida taqqoslama tahlil orqali raqobatbardoshlik darajasi baholandi.

Turizm xizmatlari eksportiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, infratuzilmaviy va institutsional omillarni aniqlash va ularning umumiy ta'sirini baholash maqsadida integral baholash usuli qo'llanildi. Ushbu yondashuv omillarning o'zaro bog'liqligi va kompleks ta'sirini hisobga olish imkonini beradi. Integral ko'rsatkich quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$KBE = \sum_{i=1}^n w_i \cdot O_i$$

bu yerda:

- $KBE$ — turizm xizmatlari eksportini kompleks baholash ko'rsatkichi;
- $O_i$ — iqtisodiy, infratuzilmaviy va institutsional omillar bo'yicha standartlashtirilgan ko'rsatkichlar;
- $w_i$ — har bir omilning eksport salohiyatiga ta'sir darajasini aks ettiruvchi vazn koeffitsienti;
- $n$ — baholanayotgan omillar soni.

Omillar qiymatlarini solishtirish imkonini ta'minlash maqsadida ularni normallashtirish usuli qo'llanildi, vazn koeffitsientlari esa ekspert baholash va taqqoslama tahlil natijalari asosida belgilandi. Mazkur metodologiya har bir omilning umumiy eksport salohiyatiga ta'sir darajasini aniqlash, ularning nisbiy ustuvorligini baholash hamda mintaqa turizm xizmatlari eksportini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

**Xulosa va takliflar.** Tadqiqot natijalariga ko'ra, turizm xizmatlari eksportining rivojlanishi iqtisodiy sharoitlar, infratuzilma darajasi va institutsional muhit samaradorligiga bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi. Ushbu omillarni kompleks baholash eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Shu munosabat bilan, mintaqalarda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, institutsional qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi. Mazkur takliflarning amalga oshirilishi turizm xizmatlari eksportining barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

### Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Kotler P., Keller K.L. *Marketing Management*. — Pearson Education, 2016.

2. Buhalis D. *Tourism Management and Digital Transformation*. — Tourism Management, 2019.
3. OECD. *Tourism Trends and Policies*. — Paris: OECD Publishing, 2020.
4. Porter M.E. *The Competitive Advantage of Nations*. — New York: Free Press, 1998.
5. O'lmasov A. *Milliy iqtisodiyot va xizmatlar sohasi*. — Toshkent, 2018.
6. Yuldashev D.T., Pardaeva O.M. *Mintaqaviy turizm rivoji*. — Toshkent, 2020.
7. Qurbonova M.A., *A new methodology for developing green tourism exports using digital technologies*, — "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali, № 3-son 2025.
8. Qurbonova M.A., *Turizm xizmatlari eksporti va yashil iqtisodiyotning nazariy-metodologik asoslari*, — "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali, № 10-son 2025.